

Lenhossek Mihály

A HÁBORÚ ÉS AZ EGYETEM.

Egyetemünk minden évben hagyományos ünnepélyvel üli meg a tanév kezdetét. Az idén az idők komolysága miatt elmaradt ez az ünnep és így az egyetem rectora s annak a karnak a dékánja, amelyből az egyetem rectorat választotta, elesett attól a nagyratartott hagyományos előjogától, hogy az egyetemi hallgatóság összességéhez szólhasson.

Erre most alkalmunk nyílik, s szólni fog az ifjúsághoz a következő előadásokban a tanároknak egy sora is. Ezen előadások tárgya az lesz, ami most mindnyájunk lelkét kitölti, ami gondolkozásunk, aggodalmaink és reményeink legfőbb tárgya: a háború.

Igaz, hogy most a tettek beszélnek s a szavak csak másodrendű jelentőségűek. De ne becsüljük kevésre a szavak irányító, megnyugtató, lelkesítő hatását a társadalomra s küzdő fiaink lelkületére is. Ilyen nagy időkben a közvélemény méltán elvárja a tudomány férfiáitól, hogy tudásuk s kutatásaik fáklyával megvilágítsák a világot megrendítő nagy események mélyebb okait, történelmi hátterét, a jelen s a jövő függő kérdéseit és feladatait. Egyetemünk se maradhat távol a háborúhoz fűződő nagy kérdésektől. Mi tudósok nem akarunk elszigetelt olympusi magaslatokon, maradni, hanem nemzetünkkel összeforrva, tudományunkkal éltetni és hatni, az eleven nemzeti élet munkásai akarunk lenni.

Egyetemünk ebben a viharos világtörténelmi évben is megnyitotta kapuit, s hogy ezt helyesen tette, azt az eredmény tanúsítja. 5409 beírt hallgatónkkal, még ha leszámítjuk is azt a talán ezer hallgatót, aki csak névleg iratkozott be, valójában pedig katonai szolgálatot teljesít, még mindig nagy és népes egyetem vagyunk. Tantermeinkben, dolgozó helyiségeinkben, klinikáinkon, megfogyott számú hallgatóság mellett ugyan, de rendben folynak az elméleti előadások és az életre előkészítő gyakorlatok, s ifjúságunknak az a része, amely egy vagy más okból nem vehet részt a haza fegyveres védelmében, buzgón és komolyan végzi munkáját, talán még buzgóbban, mint a rendes években. Mi célja is lett volna annak, hogy félbeszakítsuk a cultural munkát? Ezer érdek fűződik ahhoz, hogy míg fiaink odakünn vérük hullajtá-sával védik a haza földjét, idehaza a gazdasági és kulturális élet fel ne boruljon egészen, hanem lehetőleg tovább folyjon a maga rendes medrében. Ellenségeink mohón kapnak azokon a, szerencsére költött híreken, amelyek nálunk és szövetségesünknel a társadalmi élet felbomlását újságolják. E hírekből egy szó sem igaz. A magyar társadalom nagyszerűen állja a háborúnak hazánkön végig zúduló viharát és kormányzó köreink kitűnően gondoskodtak és gondoskodnak arról, hogy e nehéz időkben is épen maradjanak a rendes nemzeti élet keretei. S olyan fontos kereke a társadalom gépezetének, mint a felsőbb oktatás, nem hiányozhat anélkül, hogy azt az egész gépezet meg ne érezze.

Méltán dicséret illeti meg közoktatásügyünk vezetőjét, hogy a háború első idejének óriási izgalmai között is azonnal meglátta a helyes utat és erélyesen megvalósította azt az elvet, hogy a cultur-munkának a háború alatt nem szabad szünetelnie, s hogy különösen a közoktatásnak félbeszakítás és lehetőleg hiány nélkül kell folynia az egész vonalon. Ez annál nagyobb érdem, mert önálló elhatározáson alapul, mely nem támaszkodhatott külföldi példára. Mi egy hónappal előbb kezdjük a tanévet, mint a nyugati egyetemek s nálunk dönteni kellett a tanév sorsáról, múltott odakünn még csak szóba is jött volna ez a kérdés. Most már könnyebb volna az intézkedés, nemcsak, mert lelkünk már szinte beletörődött a háború gondolatába, hanem azért is, mert példa áll már most bőven rendelkezésre. Ausztria és Németország egyetemei a két galíciai, cernowici egyetem kivételével szintén megnyíltak, valamennyien a rendes időben, s a német közoktatásügyi ministerek nyomatékosan fejezték ki külön rendeletekben azt az óhajtasukat, hogy az egyetemi tanítás, az egyetemi intézetek

munkája lehetőleg teljes intenzitással folyjon minden irányban, a hadba vonult erőknek másokkal való helyettesítésével. S íme Németországban a valódi népháború óriási erőfeszítései mellett ép oly kevésbé némultak el és haltak ki a tudomány csarnokai, mint minálunk, folyik ott is, bár a rendesnél szerényebb keretben a serény munka, s nemcsak az egyetemeken, hanem az akadémiákon s a tudomány más otthonaiban is. A véletlen úgy hozta magával, hogy Németországban is, épúgy mint minálunk, épen erre a háborús esztendőre esett a békés tudományos életnek egy jelentős és örvendetes eseménye: a tudomány egy új gócpontjának, egy új egyetemnek a megnyitása. Az új frankfurti egyetem történetének elején ugyanaz az emlékezetes mondat fog állani, mint ami két új egyetemünk történetének első lapján: hogy működésének megindulta egybeesik a világtörténelemnek egyik legnagyobb eseményével, az emberiség történetének egyik legmegrázóbb válságával.

Egyetemünk levéltárában egypár érdekes adatot találtam arra, hogy mi történt egyetemünkön 68 évvel ezelőtt, nemzetünknek egy másik nagy krisise idején. Megállapítottam, hogy 1848/49-ben egyetemünk működése nem szakadt félbe, csak kissé eltolódtak a tanévvégi és eleji terminusok: az 1848-iki nyári félév előbb végződött s a következő téli félév később kezdődött a rendesnél. Báró Eötvös József közoktatási és cultusminister 1848 április 24-én a következő rendeletet bocsátja ki: «Engedvén azon számos felterjesztéseknek és kérvényeknek, melyek a tanintézetek igazgatóságai s a tanuló ifjúságtól közelebbről hozzám jutottak, hogy mind a szülék a hazának mostani idejében megnyugtassanak, mind a tanítók a jövő tanrendszer előkészítésében, amennyiben fel fognak szállíttatni, közremunkálhassanak, rendeltetik: hogy gymnasiumok, lyceumok, akadémiák, collegiumok és egyetem igazgatóságai, mihelyt a tanárok bevégeznek tanítmányaikat, a tanuló ifjúságot, az iskolai év vége előtt is, bocsássák el. Ezen rendelet szolgáljon ösztönül a tanároknak, tanítmányaik minélelőbbi bevezetésére, s a tanuló ifjúságnak a szorgalmatosságra.»

S 1848 július 18-án Eötvös bárónak egy újabb rendelete lát napvilágot, mely a jövő tanév kezdetéül mind a gymnasiumokra, mind a felsőbb tanintézetekre nézve november hó első napját tűzi ki, de nem a válságos időkre való utalással, hanem tekintettel «az iskolai ügynek tervezetbe vett korszerű, mind anyagi, mind szellemi elrendezésével kapcsolatban levő teendők halmazára.»

Hogy még a következő válságos évben, 1840-ben is milyen gondot fordított a magyar közoktatási kormány az egyetemi tanítás zavartalan menetének megóvására, az kiderül Horváth Mihály miniszternek 1849 június hó 12-én kelt leiratából, melyben Pest város hatóságának felkérésére átengedi az egyetem tantermeit a pesti újoncok ideiglenes elhelyezésére, de azzal a megjegyzéssel, hogy ez az engedély csak július 31-ig, vagyis a nyári szünet végéig szól, akkor pedig a tantermek multhatatlanul újra kiürítendők, nehogy kárt szenvedjen az egyetemi tanítás.

Nehéz időkben egyedüli vigaszunk a munka lehet. Igaz, hogy nem könnyű felzaklatott lelkünket, habár rövid időre is, kiragadni azoknak az érzéseknek és hangulatoknak özönéből, amelyek azt elfoglalva tartják s amelyek a háborúnak hullámszerűen változó napi hírei szerint bensőnkben hol örömmel, hol meg hazafias gonddal töltik el. Hogyan találjuk meg ilyen lelkiállapotban azt a lelki szélcsendet, amelyet a tudományokkal való foglalkozás kíván? Ámde ilyenkor válik az be, hogy az embernek bizonyos fokig hatalma van a lelkiállapotai felett Szilárd akarattal urává lehetünk hangulatainknak, s gondolatainkat és figyelmünket tudatosan a magunk elé tűzött tárgykörre fordíthatjuk. Mi egyetemi tanárok attól tartottunk, hogy szinte lehetetlen lesz az előadás, nemcsak a hallgatóság figyelmének hiánya miatt, hanem főképen azért, mert magunk nem leszünk képesek előadásainkat megtartani. De a dolog jobban sikerült, mint hittük volna, sőt a tudományos munka, a rendes tanszéki tevékenység valóságos áldásnak bizonyult e nehéz napokban, valóságos mentsvárnak, ahova menekülhet a felizgatott lélek s ahol, hacsak egy időre is, visszanyerheti nyugalomát,

egyensúlyát. S hogy így érez az ifjúság is, azt az előadásokon való figyelme, komolysága bizonyítja. S ugyan mit használunk hazánknak azzal, ha tétlenül s szinte dermedten szemléljük az eseményeket s egyebet nem teszünk, mint lelkesedünk és aggódunk a haza sorsán? Nekünk, akik idehaza maradtunk, első kötelességünk, hogy erőnk és egyéni viszonyaink szerint beállítsuk a mi közreműködésünket is a háborúval közvetlenül kapcsolatos nemzeti munkába, legyen az betegápolás, gyűjtés, segélyactió, vagy bármi más fajta szolgálat. Azonfelül meg kötelességünk, hogy polgári foglalkozásunkat ezekben a nagy időkben is híven teljesítsük, abban a tudatban, hogy mi is sejtjei vagyunk annak a társadalmi szervezetnek, amelynek zavartalan működése a háború alatt nemzeti érdek. Az ifjúságnak komoly munkájához szolgáljon az a gondolat buzdításul, hogy a hazának, ha a háború elmúlt, még fokozottabb mértékben lesz szüksége képzett erőkre, derék, szakmájukhoz értő munkásokra.

A nagy Cuvier, Goethe kortársa, akit méltán neveznek az őslénytan apjának, a geológiai rétegek kihalt, csak kőületeiből ismert állatvilágának a magyarázatára kigondolta az ő kataklysmos-elméletét. Óriási elemi katastróphák zúdulnak időnként végig a föld kerekéségén, megrázzák ezt a mi vén bolygónkat, átváltoztatják kérgének arculatát és elpusztítanak minden élőt a föld felszínén. De a régi világ romjain új élet kel, az elpusztult szerves élet vérével áztatott talajból egy új világ csirázik elő, új és tökéletesebb alakzatokkal, a teremtő Eszme magasabbrendű alkotásaival. S a halálnak és újraéledésnek ez a váltakozása időről-időre megismétlődik, s így halad elő, új és új teremtések lépcsőfokain, a szerves élet a fejlődés magasabb állapotai s a teremtés koronája: az ember felé.

Ma a tudománynak már megállapított igazsága, hogy sem a föld felszínének alakulását, sem a szerves élet tökéletesülését nem ilyen nagy katastróphák szabják meg. Porszemek lerakódásából, parányi, észrevehetetlen elváltozások halmozódásából tevődik össze lassú, évezredes és évmilliószámú folyamatokban a föld felszínének s a szerves világ képének metamorphosisa. A vulkáni kitörések, a nagy áradások csak apró-cseprő, helyi jelentőségű epizódok.

A nagy kataklysmosok gondolata már rég kiszorult a föld és a szerves világ fejlődésének, történetének eszmeköréből. Ezek a nagy katastróphák csak az emberiség történetében vannak meg. De itt megvannak; az emberiség története ilyen kataklysmosok sorozata. Most is ilyen nagy katastróphát élünk át, a legnagyobbat talán, amióta az emberiség él és küzdök a földön. Erezzük a nagyságát, a megrázó erejét. Mi, a béke áldásos évtizedeiben nevedett kultúremlerek, akiknek eddig a háború jóformán csak iskolás éveinkből és olvasmányainkból ismert papirosfogalom volt, akiknek talán az volt a hitünk, hogy egy nagy európai háború mai nap már lehetetlenség, íme most benne vagyunk a világháborúnak szörnyű és nagyszerű valóságában, heroikus és történelmi nagyságában.

A természettudós, a biológus nemcsak megilletődve, hanem a dolgok végokát kereső értelemmel is áll az erők ez óriási mérkőzésének hatalmas látványa előtt és keresi ennek a világot megrázó emberi kataklysmosnak kapcsolatát a természet örök törvényeivel, a szerves élet közös, kéréllhetetlen alaptüneményeivel. Igaz-e, hogy mint annyian mondják, a háború nem egyéb, mint a létért való küzdés természeti alaptörvényének emberileg módosult, az emberi psyche szerint átfarmálódott alakja?

A struggle for life-nak oly sokat hangoztatott jelszavát Darwin vetette be a szerves élet haladásának okait magyarázó eszmekörbe. Darwin lelki szeme előtt, mikor elméletének alapjául vette ezt a Malthus-tól kölcsönzött gondolatot, nem is annyira az állatoknak egymással folytatott küzdelme lebegett, mint inkább azok a tusák, melyeket a szerves lények a fukar természettel, a környező világ zordonságával vívnak a megélhetésért. Csak a későbbi epigonok élesítették ki a Darwin-féle koncepciót az állatok közt folyó ádáz, könyörtelen harccá, az élő lények háborús chaosává, melyben minden lény a másiknak az életére tör.

Én nem hiszek ennek a küzdelemnek általánosságában s még kevésbé tudok abban hinni,

hogy ez a küzdelem lehetne mozgató ereje, alapja a haladásnak. Igaz, hogy a szerves lények közti küzdelemre sok példát lehet felhozni az állat- és növényvilág életéből, de minden példára tíz olyan példa esik, amely azt tanúsítja, hogy az élőlények békésen megférnek egymással, egymás körét nem zavarják, egymáshoz alkalmazkodnak, sőt számos példáját találjuk annak is a természetben, hogy az élőlények egymásnak kölcsönösen támogatást, segítséget nyújtanak. Egy orosz természettudós és sociológus, Kropotkin Péter herceg, gyönyörű művében sok példáját hordja össze ennek a kölcsönös segítségnek, ennek a mutualizmusnak s a kegyetlen Darwin-féle tannal szembeállítja azt a gondolatot, hogy nem a kölcsönös pusztítás, hanem igenis az egymásnak nyújtott támogatás alaptüneteménye a szerves életnek s egyúttal kútforrása a haladásnak az élők világában. Ez a támogatás persze nem képzeldendő olyasvalaminek, mint az emberi lélekben fakadó szánalom, hanem egy ösztönnek, egy rideg természeti törvénynek a megnyilvánulása.

Legritkább a természetben az, amit Plate intra-speciál-küzdelemnek nevez, vagyis ugyanazon állatfajta példányainak a küzdelme egymással. Pedig ennek kellene a legáltalánosabbnak, a leghevesebbnek lenni; mert hisz ott várhatjuk a legsűrűbb összeütközéseket, ahol a létfeltételek azonosak. Plate, aki különben hangyszorgalommal" gyűjtött össze mindent, amivel Darwin koncepcióit támogatni lehet, csak igen kevés meggyőző példát tud erre fölhozni. A ragadozó állatok vérre szomjaznak és gyilkos természetűek, mert szervezetük alkotása szerint csak hússal tudnak táplálkozni s ahhoz, hogy megszerezhessék az életükhöz szükséges eledelt, életet kell kioltaniuk. De csak más fajtát pusztítanak el; tigris a tigrist, farkas a farkast nem bántja s ha valahol megfogytak a megélhetés feltételei, az éhező állat inkább éhen hal, vagy máshová vándorol, mint sem hogy megtámadja, megölje és elfogyaszsa a maga fajtáját. Leginkább még a nőstényért való küzdelem az, ami viaskodásba keveri egymással egy-egy fajta híméit; persze közvetve ez is küzdelem a létért, csak nem a már meglévők létért, hanem az eljövendő «hatalmas harmadik»-nak a létrejöheteért. Csakhogy ennek a küzdelemnek nagyobb szerepe, nagyobb jelentősége nincs: nem általános tüneteménye az állatvilágnak. Az pedig sohasem fordul elő, hogy egy-egy állatfajtaból csapatok verődnek össze, amelyek egymással harcra kelnek.

Az emberiség nagy fegyveres küzdelmeinek megértésére hiába fordulunk a természethez; az állatvilágból inkább harmónia csendül felénk, szemléletéből inkább a békés megférés szelíd gondolata bontakozik ki. Az ú. n. történelmi materializmusnak az a tétele, hogy az emberek közti küzdelem mindig gazdasági harc s ezzel a közös indító okával a háború belekapcsolódik a létért való küzdelem általánosságába, hibás alaptól indul ki.

A háború sajátlagosan emberi tünetemény: a dúsan kialakult emberi értelem és egyéniség talaján burjánzó különleges emberi cselekvés. Az emberi léleknek ezer színben játszó tarka világában, az emberi érzelmek, szenvedélyek, törekvések és eszmények végtelenségében különülnek ki azok a sympathiák és antipathiák, azok az érdekközösségek és érdekellentétek, amelyek az embercsoportokat, a népeket és népcsaládokat hol közelebb hozzák egymáshoz, hol meg szembeállítják egymással az összeütközések politikai és társadalmi formájában, vagy a fegyveres háború tényeiben. A háború beletartozik abba a váltságdíjba, amit az emberi nem fizetni kénytelen az óriási módon fejlődött és kialakult agyvelő s a csodává gazdagodott értelem ajándékáért. A háború nem az állati ösztönök nyilvánulása az emberben, hanem az embert az állat fölé emelő emberi értelem és akarat szomorú szülöttje.

De ha ez így van, akkor a háborúnak szaporodniuk kell az emberi öntudat dúsbabb fejlődésével, akkor az emberi elme gazdagodása, az emberi művelődés haladása egyúttal út a paradicsomi béke felől az örökös harc felé. S itt ellentmondást látunk az általános felfogással. A kezdetleges, kulturátlan, «vad» népeket, a távoli földrészeknek, délvidéki szigeteknek ősi állapotban maradt benszülötteit a közfelfogás vérengző, emberevő, örökösen hadakozó lényeknek képzele s arról is meg van győződve mindenki, hogy ilyen harcias vademberek lehettek a mi történelem-előtti, barlanglakó nomád őseink is. A civilizáció nemes feladata,

hogyan bevezesse az egymást örökösen gyilkoló vad népeket a műveltségnek áldásos, békés, napsugaras birodalmába.

Hobbes, a XVII. század angol bölcészének sociológiai elméletében leli ez a felfogás első határozott kifejezését. Az emberiség ősi, eredeti állapota ő szerinte a féktelen vadság, a *bellum omnium contra omnes*; a művelődés hajnalán az első társas alakulás s később az államok keletkezése nem egyéb, mint szervezkedés ennek az örökös harcnak a legyőzésére.

A biológus szemével nézve az embert, már eleve más véleményhez kell jutnunk. Az emberi szervezet, ha nem tekintjük a hatalmasan fejlődött agyvelőt, oly fegyvertelen, olyannyira híjján van a támadás és védekezés minden szervezetbeli eszközének, hogy első rápillantásra is nyilvánvaló, hogy az ember a maga ősi primitív állapotában a békés életre s nem a küzdelemre van teremtve. A harcra alkalmassá az ember csak azzal lesz, hogy természetes fegyvereinek a hiányát csel vetéseivel, különösen pedig mesterséges fegyvereivel pótolja. Ezeket pedig az ember csak művelődésének haladásával eszeli ki és tökéletesíti. Az emberiség történetének elején egy védtelen és szelíd, a dús természet ölen ellenségek és versenytársak nélkül békésen élő lény áll. S ezt a tanulságot vonhatjuk le közvetlenül a néprajzi tapasztalatokból is. A legkezdetlegesebb, legősibb népek szelídek, békések, gyámoltalanok. Azt persze nem mondhatjuk, hogy azt a boldog aranykort tárják elénk, amelyet a klasszikus kor költőinek, Ovidnak, Virgilnek és Tibullnak a képzelete festett meg, sem azt a megelégedett, eszményi, nyugodt természetes állapotot, amelyről Rousseau álmodozott, sőt inkább nagyon is nyomorúságosan élő, sokat nélkülöző szegény párák, de bizonyos, hogy nem harcias természetűek. A Stratz-féle protomorph népfajok, amelyeket a mai embertan a kihalt diluviumi fajták után a földet egykor benépesítő ősi emberiség utolsó kiháló maradványainak tekint, mind szelíd, félnék és egymással békésen megférő emberek. Ilyen képét festi Klaatsch az ausztráliai őslakóknak, a két Sarasin a ceyloni veddáknak, mások a délafrikai koikoinoknak, az újguineai pápuáknak s a délamerikai őserdők lakóinak. A kezdetleges népek szel id életébe a háború elemét először nem a létért való küzdelem, nem a táplálékért való versengés viszi be, hanem leginkább a babonának már nagyon korán megjelenő különleges emberi vonása, olyasvalami tehát, amiben az ember sorsának természetfeletti végokát kereső magasabb emberi értelem első derengését láthatjuk. A pápuák egy falujában valaki megbetegszik; a falu bölcsei tanakodnak és megállapítják, hogy ennek az oka nem lehet más, mint a szomszéd falu valamelyik lakosa, aki megbűvölte a beteget. Erre meg is indul már a büntető expedíció. Az ausztráliai benszülöttek helyenként minden halálesetet ilyen megbűvölésből magyaráznak s az ebből fakadó vérbosszú az ő egyetlen háborúskodásuk. Ez csak két példa, de igen sok ily példát hozhatnánk fel. A háború ezen első motivumához az emberi psychének szövődöttebbé alakulásával, az emberi iparkodások gazdagodásával, a népek közötti viszonylatok szaporodásával az összeütközéseknek új és új forrásai szegődnek, hol a gazdasági, hol az erkölcsi élet köréből.

A cultura haladását az emberiség történelmi időszakának évezredeiben mindinkább sötétedő és növekvő árnyékként követi a háború. De a történelem azt is tanúsítja, hogy a háború rombolásainak nyomában új élet fakad, s nemcsak új élet, hanem legtöbbször magasabbrendű élet is, az emberiség magasabbrendű céljait inkább megközelítő társas és politikai alakulás. Az emberhez méltóbb állapotokat, a szabadságot leginkább a háborúk vívták ki s az a sok elfolyt vér, az a sok viruló fiatal élet, melynek jelene a harctereken múlttá lett, megalapozója egy gazdagabb és boldogabb jövőnek. S enyhítheti a háborúk képének sötétségét az a gondolat is, hogy a háborúnak nemcsak borzalmi vannak, hanem van etikája is: van nevelő, nemesítő, tisztító hatása, s nemcsak a háborúnak, hanem már a háborúhoz való előkészületeknek, a békében való katonai szolgálat fegyelmének is. A háború életre kelti, kifejleszti, felszínre hozza az emberi léleknek egyes olyan nemes tulajdonságait, olyan erényeit, sugárzóvá teszi az emberi szívnek olyan fényességeit, amelyek a hosszas békében elhalványulnak, elcsenevésznek. A háború közelebb hozza egymáshoz, eggyé olvasztja az

önfeláldozásban, a hazaszeretben, a kölcsönös segítségben a szíveket.

A háború a culturának a gyermeke, a culturával születik és növekszik s mégis az utolsó századok tapasztalatai azt tanúsítják, hogy a háború gyakorisága a magasabbrendű művelődés térfoglalásával inkább csökken. A háborút kiváltó ellentétek szaporodásával együtt halad ugyanis a humanismus haladása is. Az emberies gondolkozás visszariad a háborúval járó sok nyomorúságtól s amíg lehet, féken tartja a kitörni vágyó, összeütközni kész erőket, s így a haladó cultura nemcsak a háborút nemzi, hanem annak az ellenszerét is, mint ahogy az emberi szervezet is önmagára veszedelmes mérgeket s ezeket ártalmatlanná tevő ellenmérgeket is termel. S nekem megvan az az optimismusom, hogy ez az ellenmozgalom valaha elég erős lesz ahhoz, hogy lehetetlenné tegye a népek közötti feszültségeknek fegyveres kisüléseit: a társadalmi fejlődés logikája odautal, hogy az emberiség elvégre is meg fogja találni annak módját, hogy más úton egyenlítse ki az embercsoportok közt támadó ellentéteket.

De ne szójuk most az örökbéke szép álmát: nem időszerű az e pillanatban. Értsük meg az idők szavát. Háborúban élünk s nekünk most kötelességünk és létérdekünk, hogy egész valónkkal, lelkesedésünk, elszántságunk, bizakodásunk teljességével ennek a háborúnak s a szükséges és biztos győzelemnek a gondolatával forrjanak össze.

Érezzük és értsük át, hogy mi forog, most kockán: hassa át egész valónkat az a tudat, hogy veszedelemben forog ennek a hazának fennmaradása, nemzetünk léte, tehát minden, ami nekünk az életet értékessé és kívánatossá teszi. Ezt a háborút végig kell küzdenünk és győzelemmel befejeznünk. A győzelmet csak elszánt akarat, minden erőnk megfeszítése, korlátlan áldozatkészség és magunkban a győzelemhez szükséges bizakodó lelkiállapot változatlan fenntartása biztosíthatja.

Ez a háború is sajátlagosan emberi motívumok összeütközése, a szó rossz és jó értelmében. Bismarcknak az a jóslata, hogy a legközelebbi nagy európai háború gazdasági harc lesz, nem vált be. Ez nem merőben csak gazdasági harc, hanem inkább politikai, nemzeti aspirációk, emberi szenvedélyek összeütközése. Az emberi lélek erkölcsi gyarlóságaiból s nem a gyomor elfogadható szükségleteiből fakadó erők azok, amelyek valóságos gyűrűvé fonódtak össze körülöttünk és dicső szövetségesünk körül, hogy megfojtsanak, feldaraboljanak bennünket, hogy elvonják tőlünk az élethez, a továbbfejlődéshez szükséges levegőt és napsugarat. Egy erkölcsi törvényeket nem ismerő, rossz vezetőktől félrevezetett és felizgatott balkáni nép féktelen nagyzási hóbortja zsoldjába állt az északi colossus hagyományos, telhetetlen terjeszkedésvágyának és az egész világ feletti uralomra éhes kapzsiságának, s aknamunkával s a kihívások szakadatlan sorával s végül egy szörnyű merénylet gaszágával életére tört a mi békés monarchiánknak. S amikor a nagy német nép, híven állva a szövetségi hűség fogadalmát, hatalmas, legyőzhetetlen erejét a mi védelmünk szolgálatába állította, megmozdult a német nép ősi ellensége, a nyugtalan vérű, a revanche rögeszméjétől beteg francia nép s a Németország csodás gazdasági és kulturális emelkedésére régóta irigykedő, tengeri felsőbbségét féltő angol kalmárnemzet.

S emberi érzésekből s nem az anyagi megélhetés állati ösztönéből fakad a mi' küzdelmünk, a mi védekezésünk indító oka is ebben a reánk erőszakolt háborúban; de a mi szent meggyőződésünk szerint az emberi lélek nemesebb sphaeráiból, erkölcsi magaslataiból. A mi békeszeretetünkhöz a kétség árnyéka sem férhetett s azt, hogy a legnemesebb emberi tulajdonságokat, a jellem és szív annyi fényességét magában egyesítő agg fejedelmünk csak a béke eszméjének élt, még ellenségeink sem tagadhatják. Minket nem a gyűlölet nem az irigység vezetett, s nekünk csak egy érdekünk fűződik a háborúhoz, az, hogy biztosítsuk hazánknak a zavartalan, nyugodt fejlődés lehetőségét a meglévő keretekben. Mi magyarok nem kíváncsoztunk túl azokon a határokon, amelyekkel évezredek küzdelmes létében történelmileg kialakult a mai Magyarország. Nem volt más vágyunk, mint hogy ezeken a határokon belül békésen szentelhessük erőinket nemzetünk politikai és gazdasági kiépítésének s a nemzeti geniusunkban rejlő szellemi erők kifejlesztésének.

S midőn mi e hazát s a monarchia földjét védjük, érezzük, hogy egyúttal harcosai vagyunk egy nagy emberi eszménynek: a civilizatio, a közös emberi cultura érdekének is. Magyarországnak, úgy látszik, a gondviselés által kijelölt történelmi hivatása, hogy védbástyája legyen a haladott nyugati műveltségnek a kelet előretörő barbarismusa ellen. Az idők változnak: az a keleti nemzet, amelynek előrenyomulását nyugat felé évszázadokon keresztül nekünk kellett föltartóztatnunk, íme most velünk együtt harcol a közös ellenség, a moszkovizmus ellen, melynek szennyes hullámai, elárasztani igyekeznek a középeurópai művelődésnek gondosan ápolt talaját. Hogy mit várhatunk ettől a moszkovita áradattól, azt a kozák hordák garázdálkodása eléggé mutatja hazánk északi megyéiben, Keletporoszországban, Galíciában. A legnagyobb örület, amit ez a háború felszínre hozott, nyugati ellenfeleinknek az az állítása, hogy a civilizatioért küzdenek, mikor le akarják törni az emberiség által eddig elért legnagyobb műveltség hazáját, Németországot, mikor segédkezet nyújtanak ahhoz, hogy a kozák és szibériai hordák ellepjék Németországot, Ausztriát és a mi szép hazánkat s amikor idecsődítik Afrika és Ázsia barbár tömegeit s még a sárga veszedelmet is, Európa sok ezer éves kultúrájának a megsemmisítésére. Mi magyarok az osztrákokkal, németekkel ezt a culturát védjük. Szent a háború nekünk, mert nagy és nemes célokért ontjuk vérünket. Ahol a küzdelemnek ilyen erkölcsi alapja van, ahol ilyen erkölcsi erők szállnak síkra az erkölcstelenség ellen s oly szent akarat állja a küzdés nagy próbáját, ott a győzelem nem maradhat el. Ez a mi szilárd hitünk.

Magyarország fiai a nemzet és a király iránti hagyományos hűséggel, az önfeláldozás elszántságával ragadtak fegyvert és sereglettek a zászlók alá, mikor elhangzott a fejedelem hívó szava. A magyar nép meleg, lelkesedni tudó szíve, hősiessége, melyről történelmünk minden lapja tanúskodik, még mindig a régi.

S ami hőseink közt ott küzdenek ennek az egyetemnek a fiai is. Ti pelyhedző állú ifjak, akik elhagyátok a tantermek padjait, a laboratóriumokat, akik könyveiteket fegyverrel cserélve fel, ott küzdetek az északi és déli harctereken ennek az országnak s a culturának ellenségei ellen, hozzátok száll a lelkem.

Felkeres benneteket a nedves lövészárkokban, a harctér golyózáporában, a menetelések fáradalmai és nélkülözései közt. Elviszi hozzátok a mi üdvözetünket, hálánkat és azt a kívánságunkat, hogy minél előbb viszontláthasson benneteket az egyetem, a győzelem babérjával díszítve. Isten óvja és áldja meg hazánkat ebben a küzdelemben!